

vé válce s podtitulom *Osvobození východní Evropy*, všima si hospodársky úpadok na kontinente, naznačuje „novú slobodu,“ pretože „Rozpad Rakousko-Uherska měl smysl je v uvolnění cesty k Pan-Evropě“ (s. 91). Zaradenie torza z politickej reflexie Milana Hodžu Československo a stredná Európa jasne dáva vedieť, že otázka strednej Európy v jej vrstevnatosti, je latentná, ba viac, Hodža pôvodnú otázku navrhuje o jednotlivé zložky „praktického“ jestvovania štátu v strednej Európe po nemeckej vojnovnej expanzii a začína štátnym individualizmom, prirodzene si všima agrárny problém, uvažuje o regionalizme, naznačuje pri rozvíjaní svojej reflexie i to, že „Strednú Európu musia organizovať Stredoeurópania“ (s. 104), v tejto súvislosti aktualizuje „formálnu“ Malú dohodu, aby nasmeroval svoju pointu k téze o mieri, ktorý „spočinie na mieri: Francúzsko – Nemecko – nová stredná Európa“ (s. 106). K Francúzsku sa vracia aj Robert Schuman Pre Európu a hovorí o tom, že povojnová Európa musí spolupracovať, ak sa má ponúknuť mladým ľuďom konštruktívnejšia a menej pesimistická vízia budúcnosti (s. 114). O novú strednú Európu sa zaujíma aj Jozef Kirschbaum a navrhuje tri zásady pre usporiadanie strednej Európy (s. 118), z nich je dominantná požiadavka „politickej rovnoprávnosti.“

Antológiu uzatvárajú výňatky z literárnovedných, medziliterárnych a komparatistických prác, ktoré novú strednú Európu konštruujú ako kultúrny útvar Slovánskej literatúry a maďarská literatúra (István Fried), Slovánskej literatúry v kontexte rakúsko-uhorskej štrátnosti (S. A. Šerlaimovová), Slovánskej literatúry ve Střední Evropě (Slavomír Wollman), Literární obraz střední Evropy (Antonín Měšťan), aby Antológiu uzavrel globalizujúci príspevok Iva Pospíšila *Wollmanovy Slavismy a antislavismy za jara narodů a jejich přesahy*.

Globalizujúca sa Európa má, ak ju chápeme ako problém i jav, realitu i tézu, aspoň dve podstatné strany a viacero odbočení, ale za všetkým postáva všeobecné želanie zosúladenia života na kontinente tak, aby bol rovnocenný a rovnomerný pre všetkých, ktorí na ňom žijú práve pre jestvujúce odlišnosti a humanitu aj zodpovednosť za prirodzený rozvoj života a civilizácie na ňom.

Viera Žemberová

KLÍČOVÝ VÝZKUM TRANZITIVNÍHO TERITORIA

Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku, vedecký redaktor: Peter Žeňuch, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2007, ISBN 978–80–968971–7–9, 231 s.

Badateľská a publikačná aktivita Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV je impozantná a predovšetkým má významnou mezinárodnú dimenziu: tou je jeho spolupráca s vatikánskym Pontificio Instituto Orientale a s Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. (Viz P. Žeňuch: *Slovensko-slovanské a slovensko-neslovanské interdisciplinárne výskumy v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV*. In: *Slavistika dnes*. Kolektívna monografia. Ed.: Ivo Pospíšil. Brno 2008, s. 265–272.) Monografické studie, sborníky a predovšetkým významné edície dokládajú, že ústav svou činnosť zaměřuje k výzkumu tranzitivního teritoria, jímž je dnešní Slovensko a také přilehlé oblasti, na nichž docházelo ke kontaktům různých křesťanských denominací – když už nebereme

v úvahu např. judaismus apod. – pravoslaví, uniatství, katolicismu, protestantství, ale také Slováků, Rusinů, Ukrajinců, Maďarů, dílem i Poláků, Němců, Rusů a Čechů. Zejména osudy cyrilských památek, ale také latinkou psaných slovanských nebo přímo latinských rukopisů nebo tištěných knih na tomto teritoriu, jsou velmi důležité pro hlubší a skutečně pravdivé poznání reálné situace na tomto teritoriu. Ukazuje se, že o této oblasti panovaly dosud dosti schematické představy. Optimistickým závěrem je to, že všechny denominace a národnosti spolu v minulosti žily spíše v míru a vzájemně, i když ovšem relativní toleranci, což se tu vlastně více či méně dokládá. Když se podíváme na práce prof. Jána Doruľy a jeho nástupce v pozici ředitele Petera Žeňucha a dalších vědců, kteří jsou například právě v tomto sborníku prezentováni, vidíme, že tato činnost má význam nejen autochtonní, tj. pro Slovensko a střední Evropu, ale že její význam je doslova světový, pro světovou slavistiku, ale i pro budování komplexních výzkumů, kde je třeba zapojit slavistiku, disciplíny humanitní, sociální i jiné. Je to areálové studium par excellence a stává se jím proto, že to vyplývá z logiky materiálu a z podstaty kulturní plurality tohoto prostoru. (Viz např. P. Žeňuch – Cyril Vasiľ: *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu/Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice 2003. P. Žeňuch: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava 2002.*)

Recenzovaný svazek je kolektivní monografií vzájemně komplementárních, propojených a prostupujících se studií. Úvod je fundamentálním přehledem celé problematiky z pera vědeckého redaktora knihy **Petera Žeňucha** (*Výskum cyrilských a latinských pamiatok byzantskej tradície z východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae*, s. 9–42). Již na počátku mimo vlastní přehled a analýzu editor uvádí: „Osobitne zaujímavý je aj výskumný okruh zameraný na dejiny karpatského regionu a na skúmanie vplyvov Východu a Západu pri formovaní a utváraní naratívov v ľudovej prozaickej tvorbe a pri používaní rozličných nápevov a piesní v byzantskej hudbe.“ (s. 7). V studii Žeňuch ukazuje na značné rozpětí úkolů svého ústavu, nejen na edici *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae*; prezentuje například problém tzv. Spišské modlitby, kde opět vystupuje vztah liturgického a lidového jazyka, sumarizuje zejména texty z oblasti karpatského oblouku, které byly dílem už publikovány, dílem na svou novou, kompletní publikaci dosud čekají: „Skúmanie cyrilských i latinských pamiatok byzantsko-slovenskej obradovej tradície na Slovensku si vyžaduje komplexný archívny výskum, ktorý predchádza systematickému vydávaniu prameňov.“ (s. 34). Dále autor informuje o připravovaném vydání díla Joannikije Baziloviče *Explicatio Sacrae Liturgiae/ Tolkovaniej Božestvennoj Liturgii*.

Cyril Vasiľ (*Málo známy taliansky spis mukačevského biskupa Jozefa de Camillisa - príspevok k poznaniu duchovnej orientácie kľúčového predstaviteľa poúnijnej reorganizácie Mukačevskej eparchie*, s. 43–57) píše o původem Řekovi z kupecké rodiny, jenž se stal významným činitelem v Římě a po misijním působení v Albánii a vstupu do baziliánského řádu v Římě byl tvůrcem církevního života v dnešním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Jeho italský spis *La vita divina ritrovata fra Termini del Tutto e del Nulla* (Boží život, znovuobjevený mezi hranicemi univerza a nicoty) vyšel v Římě roku 1677; dílo věnoval kyjevskému sjednocenému arcibiskupovi a spolužákovi z doby v řeckém kolegiu Cypríanovi Žochovskému. Autor studie se podrobně zabývá prameny

textu a jeho stavbou a v závěru jej charakterizuje jako seriózní teologickou práci, jež je součástí dekorativního, květnatého barokního stylu.

Svorad Zavarský (*Dva texty o únii z 18. storočia*, s. 59–69) analyzuje dva texty, které mají vyjít v zmíněné edici *Monumenta...*: disertaci o schizmatu a opětovném sjednocení východní církve s Římem od Martina Sentivániho z roku 1703 a řeč připisovaná mukačevskému biskupovi Michalu Manuelovi Olšovskému z r. 1761 (povzbuzovala věřící z komitátu Satu Mare, aby vytrvali v únii s římskokatolickou církví). Autor ukazuje na složitou problematiku v různých areálech, např. v Sedmihradsku (tlak kalvinů, ekonomická situace). Také se ukazuje, že třeba vyjasnit dobové významy slov jako *fides*, *religio* a *ecclesia*, stejně jako *unitas* a *unio*, když už výraz *unitas* fungoval spíše ve vztahu katolicko-protestantském; současně prokazuje souvislost textu připisovaného Olšovskému a Sentivániho disertace.

Peter Zubko (*Pramene k dejinám východnej cirkvi v rímskokatolíckom Arcibiskupskom archíve v Košiciach*, s. 73–80) poukazuje na důležitost materiálů o feckokatolické církvi ve fondech Arcibiskupského archívu v Košicích (*Ritus Graecus* a *Cultus et disciplina*), snad i v osobním fondu biskupa Jozefa Čárskeho a kapitulního vikáře Štefana Onderky. Práce obsahuje popis a stručnou charakteristiku textů.

Angela Škovierová (*Zber, evidencia a uchovávanie latinských a cyrilských pamiatok byzantskej tradície na Slovensku*, s. 83–92) charakterizuje právě sběr a uchovávaní latinských a cyrilských památek byzantské tradice: zejména si všímá tranzitivní zóny východního Slovenska, která sice patří do kulturního prostoru Západu, ale rozvíjela se zde byzantská liturgie. Jmenuje a komentuje přitom řadu textů, které svým významem zasahovaly celou karpatskou oblast až do dnešního Rumunska (Sedmihradsko).

Šimon Marinčák (*K problémom výskumu liturgickej hudby byzantského obradu na Slovensku*, s. 93–106) již na příkladu svého výzkumu uvádí, že východní Slovensko vždy bylo a je na periferii všech větších kultur a bylo vždy územím hraničním (periferie Velké Moravy, hranice Uher a ruských knížectví, později Polska, pak hranice Rakouska a Rakouska-Uherska s Polskem a pak s Ruskem, za Slovenského štátu s Maďarskem a za Československa se SSSR. To tomuto areálu dává mimořádnou důležitost materiálovou, ale také metodologickou. Je však třeba konstatovat, tvrdí autor, že jednou z největších překážek seriózního výzkumu byzantské liturgické hudby na Slovensku je nepochopení a ignorance. Nehledě na vysokou vzdělanost na Slovensku, která je oficiálně zachycena, je tu jen málokdo schopen ocenit liturgickou hudbu v její úplnosti, hudba se málo praktikuje, což má i ekonomické důvody, a staré hudební knihy jsou zničeny, nebo spočívají na půdách, ve sklepích a na smetištích far, protože se pokládají za zbytečné.

Dávid Pancza (*Rukopisy Ms 1084 [Rkp 964] a Ms 1099 [Rkp 978] v Univerzitetnej knižnici v Bratislave*, s. 107–127) charakterizuje příslušné irmologiony a popisuje jednotlivé texty, které jsou dnes předmětem komparativního výzkumu podkarpatských a haličských liturgických zpěvů.

Andrej Škoviera (*Obradové spory medzi byzantskou a latinskou misiou na Veľkej Morave*, s. 129–171) podrobněji analyzuje delikátní spory a boje za staroslovenštinu jako liturgický jazyk, analyzuje apologie užívání tohoto jazyka a současně je srovnává s dobovými papežskými bulami a korespondencí. Poukazuje na známé změny ve vztahu Říma k této liturgii a prezentuje zásadní rozdíly v chápání politické moci ze strany východní a západní církve, kde se rychleji prosazuje centralismus (do 9. století byla i na Západě v církvi autonomie), přičemž Východ nikdy nezpochybnil primát římského bis-

kupa (ani Fotios ne). Na příkladu sobotního postu nebo kvašeného či nekvašeného chleba při eucharistii ukazuje na složitý a nejednoznačný vztah Východu a Západu: „Z Velké Moravy nemáme žádné správy o těchto sporoch, ani sa nám nezachovali útočné či hanlivé spisy. Čo sa týka Veľkého štyridsaťdňového pôstu, faktom je, že v Uhorsku sa ešte dlho po zániku Veľkej Moravy začínal podľa byzantského obradu v pondelok.“ (s. 170). Celkově autor konstatuje, že se spory nevyvinuly na Velké Moravě tak silně jako například v Bulharsku a že se později zveličovaly – ve své době nebyly na tomto teritoriu nijak dramatické.

Jaroslav Coranič (*Východná cirkevná tradícia a maďarizačné hnutie v Prešovskom gréckokatolíckom biskupstve v rokoch 1867–1918*, s. 173–191) analyzuje situaci od tzv. rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867: hned vzápětí roku 1868 přijal uherský sněm tzv. národnostní zákon, který v rámci Uherska neuznával jiný národ než uherský, tedy v jeho chápání maďarský; ostatní národy byly degradovány na etnické skupiny s výjimkou Chorvatů, kteří roku 1868 dosáhli s Maďary vyrovnání. Proto za řeckokatolické biskupy byli vybráni zejména ti, kteří se na maďarizaci chtěli aktivně podílet. Autor studuje různé peripetie tohoto procesu včetně vzniku maďarských textů; maďarština se v podstatě v této době v rámci řeckokatolické církve stávala kromě církevní slovanštiny dalším liturgickým jazykem.

Tomáš Majda (*Akulturačia uhorských Rusínov a výskum ich cyrilských pamiatok na území východného Slovenska*) si všímá dalšího delikátního problému rusinského národa a jazyka. Upozorňuje na to, že ne všechny národy se mohly ve 20. století podílet na nových státotvorných procesech. Akulturaci jako dlouhodobý proces vzájemného působení dvou nebo více národů vidí v působení vyspělejšího národa slovenského, přičemž se věnuje i otázce etnogeneze Rusínů, která není dosud uspokojivě vyřešena. V podstatě se většina rusinského etnika necítí součástí ukrajinského národa, ale pojmy Rusín, Rusnák, Rusňák nebo i Karpatorus, Uhrorus nebo Ruthén vyjadřují v obecném povědomí spíše příslušnost k uniátské řecko-katolické církvi než k národu. Příčiny akulturace Rusínů jsou sociálně ekonomické, kulturně politické a náboženské (mimo jiné absence městského živlu, slabé národní zastoupení při rozhodujících jednáních, blízkost Ukrajincům, slabší úloha řecko-katolické církve – nyní již zdaleka není seskupením Rusínů). Pozitivní byla kodifikace spisovné rusínštiny na Slovensku roku 1995, ale zájem o rusínštinu jako vyučovací jazyk je malý. Zde se autor dotýká i neuspokojivé role Divadla Alexandra Duchnoviče v Prešově a Muzea ukrajinsko-rusínské kultury ve Svidníku – důvody jsou různé, často ekonomické, ale i jiné. Paradoxem je, že za minulého režimu v tehdejších Československu, kde byla podporována zejména ukrajinská národnost, byla naděje, že to Rusíni přezijí: tehdy se nepodařilo spojit Rusíny s Ukrajinci, ačkoli to mělo podporu nejvyšších politických míst; nyní se však asi podaří, pokud se – podle mínění autora stani - Rusíni na Slovensku nepřipojí k vyspělejší autonomní kultuře Ukrajiny, jinak je čeká totální slovakizace.

Katarína Žeňuchová (*Svedectvo o byzantskej tradícii v zbierkach ľudovej prózy z východného Slovenska*, s. 209–217) odkrývá bohatou tradici narativní lidové tvorby jako nositelky nejen širokých souvislostí a historické orientace (společenské poměry na Slovensku, mentalita, postoje lidového vypravěče k realitě), ale také ukazuje na hlubinné vztahy k slovansko-byzantské tradici v areálu.

Anton Semeš (*Misia iz Grek*) se dotýká složitého tématu christianizace a církevní tradice na Slovensku: všímá si ariánské tradice (krleš, kurules), vzniku mnišství a za-

kládání klášterů. V podstatě jde o to, že křesťanství bylo na území dnešního Slovenska předky současných Slováků přijato – podle autora, ale i jiných – ještě za římských císařů. Složitě se tu proplétal řecký a latinský obřad (benediktíni): zatímco benediktíni, kteří nepřešli na latinský obřad, museli Uhersko opustit a odejít na jih, Karel IV. benediktíni zve do Prahy (klášter Na Slovanech). O funkci kláštera na Zoboru svědčí i Kronika tak řečeného Dalimila; předkové Slováků přijali křest od sv. Petra. Doklady onomastické tu možná jsou, nevím však, jestli z římských časů jsou ve slovenštině např. názvy měsíců, jestli to třeba není z pozdější doby. Nicméně Semešův ostrý pohled na slovenské dějiny nutí přinejmenším k zamyšlení nad někdy neustále traktovanými schématy, jež je třeba prověřovat novým studiem.

Bádání Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV je perspektivní, a to nejen v rovině čistě vědecké, badatelské, ale i obecně kulturní. Především oživuje v českém prostředí spíše pietně udržovanou a čistě akademickou tradici, z církevní slovanštiny činí něco živého, co se podílelo po staletí na utváření kultury v širokém slova smyslu. A v souvislostech Evropské unie, kde každý národ a všechny kulturní vrstvy mají mít svou důležitou pozici, je význam tohoto výzkumu zásadní. Filologické vědy tu spolu s jinými v rámci komplexního diachronního i synchronního areálového přístupu vstupují přímo do aktuálního dění.

Ivo Pospíšil